

УДК 330.3:636.2

Лозинська І.В.
кандидат економічних наук, доцент
Сумського національного аграрного університету

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРИОРІТЕТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В М'ЯСО-МОЛОЧНОМУ СКОТАРСТВІ

IDENTIFICATION OF PRIORITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN MEAT AND DAIRY CATTLE BREEDING

АНОТАЦІЯ

У статті визначено основні пріоритети стійкого розвитку в галузі м'ясо-молочного скотарства, що забезпечать отримання максимального ефекту в задоволенні потреб при мінімальних витратах; виявлено стримуючі фактори розвитку та зазначений алгоритм поступового зближення сталості розвитку аграрної моделі України та ЄС.

Ключові слова: сталий розвиток, м'ясо-молочне скотарство, сільськогосподарські підприємства.

АННОТАЦІЯ

В статье определены основные приоритеты устойчивого развития в отрасли мясо-молочного скотоводства, обеспечивающие получение максимального эффекта в удовлетворении потребностей при минимальных затратах; обнаружено сдерживающие факторы развития и указан алгоритм постепенного сближения устойчивости развития аграрной модели Украины и ЕС.

Ключевые слова: устойчивое развитие, мясо-молочное скотоводство, сельскохозяйственные предприятия.

ANNOTATION

The article defines the main priorities for sustainable development in meat and dairy cattle breeding that will provide the maximum effect in addressing the needs at the lowest cost; identifies constraints for sustainable development and specifies algorithm for development and convergence of agricultural sustainability model of Ukraine and the EU.

Keywords: sustainable development, meat and dairy cattle breeding, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Сталий розвиток галузі скотарства визначається як процес змін, спрямованих на підвищення рівня розвитку товаровиробників з урахуванням екологічної і соціальної сфер сільських регіонів, де вони розміщені, з мінімальними втратами для природного середовища і найбільшим рівнем задоволення потреб сільського населення та інтересів держави.

На думку О.В. Ульяновка, «у сільському господарстві сталість розвитку це не лише досягнення певного економічного ефекту, але й забезпечення соціального та екологічного розвитку регіону» [1].

Аналіз останніх публікацій. Питання сталості розвитку цікавить дослідників як з боку семантики даного поняття (Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський, В.П. Голубець, які дослідили можливість коректного перекладу з англійської терміну «sustainable development»), так і з точки зору соціально-екологічно орієнтованого управління (О.Ф. Балацький, Б.М. Данилишин, Л.Г. Мельник, у т.ч. і в аграрній сфері – П.Т. Саблук, О.М. Царенко, В.В. Юрчишин).

Але існують специфічні особливості взаємодії соціально-екологічної складової розвитку для будь-якої окремої галузі виробництва.

Постановка завдання. Відтак, актуалізувалася необхідність ідентифікації пріоритетів, розробки та реалізації ефективних механізмів та інструментів соціально-екологічного зростання і використання потенціалу розвитку товаровиробників галузі скотарства. Відродження соціальної сфери та підвищення екологічних стандартів виробництва м'ясо-молочної продукції – це ключові питання, що стоять перед Україною на шляху її модернізації у контексті європейського напряму розвитку [2].

Виклад основного матеріалу. Соціальна сфера села є однією із складових у виконанні основної функції села – забезпечення продовольчої безпеки країни. Підвищення ефективності аграрного виробництва за умови збереження навколишнього середовища, подолання економічної і фінансової кризи та соціальне відродження села – процеси, органічно пов'язані. Реформи аграрного сектора матимуть позитивні результати при їх соціальному спрямуванні, поліпшенні життєвого рівня на селі. В умовах формування ринкового середовища основною функцією соціальної сфери села є забезпечення сільського населення такими умовами праці та відпочинку, які надали б змогу запобігти деградації, депопуляції селянства, поліпшити демографічну ситуацію, що, у свою чергу, відобразиться на підвищенні ефективності аграрного виробництва [3].

Останніми роками спостерігається особливе загострення соціально-екологічних проблем сільських територій. Це пояснюється, з одного боку, притаманним нашій державі глобальним процесом урбанізації, а з іншого – економічним, соціальним, культурним спадом у віддалених від обласного центру територіях, зумовленим низкою проблем, пов'язаних з недостатньо ефективним використанням соціально-екологічного потенціалу. Як наслідок, сьогодні перед сільськими територіями постала низка викликів, зумовлених руйнуванням їх соціальної інфраструктури, погіршенням якості людського капіталу, нарощуванням соціально-демографічних диспропорцій, недостатньо ефективним використанням наявних природних ресурсів,

погіршенням екологічного стану. Натомість ефективно реформування та забезпечення розвитку сільських територій є вагомим резервом вирівнювання просторово-структурних і соціально-економічних деформацій, простором для розвитку галузей реального сектора економіки, стимулювання ділової активності, покращення інфраструктури та якості життя значної частини населення [4].

Не менш важливий чинник, стримуючий розвиток на селі, – це відсутність кваліфікованих фахівців та інформаційна незабезпеченість села. Відсутність знань, інформації не дозволяє підприємствам ефективно вести своє господарство. Вони часто не уявляють, що робиться у сусідньому районі, не кажучи про те, які програми, дотації існують в країні. Вони не мають інформації, де вигідно придбати техніку, корми, куди краще відправити свою продукцію. І у вирішенні цього питання ключова, визначальна роль повинна належати державі. Вона не повинна обмежуватися тільки дотаціями, які, як показує досвід, не завжди можуть бути ефективним механізмом.

І.М. Стефанишин акцентує увагу на моделях розвитку сільських територій, які діють в європейській практиці:

1) галузева модель розвитку (сільський розвиток через модернізоване сільське господарство, секторний розвиток);

2) перерозподільча (вирівнювальна) концепція розвитку (характерна для депресивних територій);

3) територіальний збалансований розвиток (передбачає підтримку не лише сільськогосподарського виробництва, а й інших напрямів та форм підприємницької діяльності). Основною причиною є необхідність впровадження та дотримання європейських стандартів якості харчових продуктів як необхідної умови забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на європейських ринках [5].

Для вирішення проблеми соціального розвитку села варто звернути увагу на європейські аналоги, а саме – зацікавлення роботодавців у перенесенні виробничих потужностей підприємств на сільські та периферійні території. Одним із чинників такої мотивації є відшкодування роботодавцям єдиного соціального внеску через певний період господарювання на сільських територіях при умові збільшення заробітної плати або створення додаткових робочих місць. Стимулом для розвитку села є також будівництво нових та ремонт існуючих доріг. Саме створення нових робочих місць і, як наслідок, – збільшення обсягів відрахувань податку з доходів фізичних осіб до місцевих бюджетів дозволить скеровувати ці кошти на відновлення соціальної складової в розвитку галузі скотарства. Також з цією метою варто проводити роботу щодо впровадження при стимулюванні розвитку сільських територій сучасних моделей самоорганізації та навчання для

поширення підприємницької діяльності, як це здійснювалося під час реформування сільських територій скандинавських країн.

В ЄС діє система нормативно-правових актів, що забезпечують взаємозв'язок заходів щодо захисту навколишнього середовища з програмами підтримки виробництва окремих видів продукції – так звані акти «взаємного узгодження» (compulsory cross-compliance). Усі фермери, які отримують європейську бюджетну підтримку, у відповідь зобов'язуються дотримуватися певних правил технічного регулювання та стандартів. Законодавство ЄС встановлює 18 пріоритетних стандартів з охорони навколишнього середовища, безпеки продовольства, здоров'я тварин та умов їх змісту [6].

Нині в Україні напрацьовано низку законодавчих і нормативних актів щодо розвитку аграрної сфери, у тому числі і в контексті вступу до Світової організації торгівлі (СОТ). Ще більше законодавчих актів варто розробити у зв'язку з необхідністю адаптації до вимог Спільної аграрної політики.

Разом з тим, підсумовуючи дію розроблених і прийнятих Законів, законодавчо-правових актів, програм з розвитку агропромислового комплексу, варто зазначити, що окремі проекти законів, програм, інших нормативних актів так і залишилися проектами. Тому Україні вкрай необхідна науково-обґрунтована і всебічно опрацьована стратегія розвитку агропромислового комплексу, розрахована на довгостроковий перспективу, мінімум до 2020 р. Ця стратегія має ґрунтуватися, «по-перше, на загальнонаціональних підходах до розв'язання продовольчої проблеми й забезпечення більшої доступності кожної людини до продуктів харчування; по-друге, на макроекономічних засадах розвинених країн щодо вирішення завдань національної продовольчої безпеки з урахуванням принципів і норм СОТ та ЄС у сфері сільського господарства і, по-третє, Концепції сталого розвитку, яка визнана світовою спільнотою фундаментальною основою взаємоузгодження соціальних, екологічних й економічних чинників життєдіяльності суспільства».

Явища занепаду соціальної сфери українського села загострюються, а інституційне забезпечення державної політики щодо сільських територій є недостатнім: інституції та механізми координації політики створюються і скасовуються, а чинні не завжди діють. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158 затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Основною метою визначено забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. Програма визначає шляхи і способи розв'язання проблем

села, встановлює завдання і заходи та очікувані результати, але не містить жодного завдання, яке б зосереджувалося саме на збереженні та розвитку соціальної складової життєдіяльності сільських територій, що, у свою чергу, відбиває загальний підхід до соціальних питань як до другорядних [7].

Програмою затверджено джерела та обсяги її фінансування, але, за інформацією Міністерства аграрної політики України та продовольства, у 2013 р. було профінансовано лише 61% від запланованих завдань і заходів, передбачених Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року (табл. 1).

Таблиця 1
Обсяги фінансування з державного бюджету
Державної цільової програми розвитку
українського села на період до 2015 року

Роки	Обсяг фінансування, млрд грн	Виділено коштів (профінансовано), млрд грн
2008	15,3	12,6 (82%)
2009	15,1	9,1 (60,5%)
2010	14,5	8,99 (61%)
2011	14,1	10,0 (71%)
2013	13,8	8,4 (61%)

Джерело: дані Рахункової палати України

Незважаючи на відносно непогані кількісні показники виконання програми у 2008–

2013 рр. (60-80% від запланованого), якісні параметри її реалізації є значно гіршими. Так, у 2008–2009 рр. Програма не фінансувалася по 32, у 2010 р. – по 35, у 2011 р. – по 40, у 2013 – по 52 заходах, переважна частина яких стосується саме розвитку соціальної сфери села та сільських територій. Проте внесення змін до Програми в частині уточнення завдань і заходів, обсягів і джерел фінансування, строків її виконання (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 22.06.2011 № 794) на період 2011–2015 рр. не здійснено.

Для сучасного стану аграрної сфери актуальною є проблематика її модернізації з урахуванням нової економічної ситуації. При цьому процес стабілізації виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції та формування адекватного новим умовам механізму підтримки національного аграрного товаровиробника передбачає необхідність урахування регіональних відмінностей та наявних диспропорцій у рівні розвитку аграрної сфери окремих регіонів. Можливість реалізації цього завдання пов'язується з необхідністю кооперування державних управлінських структур з приватним та громадським секторами, оскільки загальнодержавні та регіональні органи влади неспроможні самостійно реалізувати весь комплекс завдань, спрямованих на сталий соціально-екологічний та економічний розвиток окремих територій.

Таблиця 2
Групування областей України за рівнем отриманої підтримки
на розвиток соціальної сфери села

Області	Рівень державної підтримки, млн грн	Кількість областей в групі	Частка областей групи в загальній чисельності, №	Частка отриманої підтримки в групі до загальної суми, %
Івано-Франківська, Закарпатська, Волинська	0-200	3	13	7
Вінницька, Чернігівська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Житомирська	201-400	8	30	16
Миколаївська, Черкаська, Чернівецька, Херсонська, Харківська, Одеська, Кіровоградська	401-800	7	29	29
Запорізька, Луганська, АР Крим	801-1000	3	13	17
Дніпропетровська, Донецька, Київська	≥1000	3	13	31

Джерело: розрахунок автора

Таблиця 3
Розрахунок диференціації продовольчого споживання індикаторів достатності споживання м'ясо-молочної продукції у 2008–2013 рр. (у середньому)

Продукти	Мінімальний рівень, кг на особу на рік	Максимальний рівень, кг на особу на рік	Коефіцієнт диференціації	Споживання у середньому по Україні, кг на особу на рік	Раціональна норма, кг на особу на рік	Індикатор достатності споживання
М'ясо і м'ясопродукти	37,6	56,9	1,51	46,1	80,0	0,58
Молоко і молокопродукти	175,4	286,4	1,63	224,4	380,0	0,59

Джерело: дані сайтів Держкомстату та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розрахунки автора

Отже, тільки науково-обґрунтований, системний підхід до реалізації вже розроблених і майбутніх законодавчих і нормативних актів щодо розвитку аграрної сфери сприятиме подоланню соціального занепаду села, забезпечить комплексний соціально-економічний розвиток сільських територій, гідні умови життя і праці селян (табл. 2).

Так, наприклад, існує суттєвий дисбаланс між областями України щодо отримання коштів на розвиток соціальної сфери села. За даними Рахункової палати України, лідерами у 2013 році стала Київська, Донецька, Дніпропетровська області – в середньому 1648 млн грн; а аутсайдерами – Івано-Франківська, Закарпатська, Волинська області – середній обсяг на рівні 165 млн грн.

При формуванні нових форм і видів регулювання аграрної сфери недостатньо мірою враховувалася динаміка інституційних перетворень, насамперед їх регіональних економічних, соціальних, природних та інших особливостей. Децентралізацію системи планування й контролю не було вчасно компенсовано створенням адекватних ситуації нових інституцій, які б забезпечували реалізацію функцій розповсюдження інформації та надання фінансових послуг.

Це стало однією із основних причин дестабілізації розвитку агропродовольчої сфери, поглиблення проблем недостатності споживання харчових продуктів населенням держави, диференціації продовольчого споживання (табл. 3).

Враховуючи той факт, що через недовикористання сільськогосподарського потенціалу країни, що зумовлено недостатнім платоспроможним попитом населення, сильною ринковою владою посередників та акумуляцією ними значних прибутків, диспаритетом цін на матеріально-технічні ресурси та аграрну продукцію, а також неврегульованістю земельних відносин, Україна не може стати повноправним членом Світової організації торгівлі.

Для ліквідації цих диспропорцій варто застосовувати алгоритм зближення аграрної моделі України з європейською. На першому етапі реалізації алгоритму мають бути ідентифіковані всі основні компоненти сучасної багатофункціональної моделі ЄС з детальною їх характеристикою, на основі чого на другому етапі буде виявлено блоки невідповідності системного зближення України з ЄС в сільськогосподарському секторі, натомість, на третьому етапі має бути запущено основні механізми та інструменти гармонізації української аграрної моделі з європейською. Комплексний підхід щодо наближення сільського господарства України до багатофункціональної європейської моделі, надасть змогу ефективно використовувати вітчизняний аграрний потенціал, усунути диспропорційність розвитку галузей тваринництва та рослинництва, стимулювати розвиток органічного сільського господарства, забезпе-

чити високу додану вартість та конкурентоспроможність українського експорту, гарантувати продовольчу безпеку держави [8].

Усі вищеперелічені напрями соціальної підтримки аграрного сектора в зарубіжних країнах займають значну питому вагу в загальній сумі державної підтримки. Так, найбільший цей показник зафіксовано у Швейцарії – 82%, Норвегії – 75%, Ісландії – 73%. В Японії цей показник становив 74%, країнах ЄС – 49%, а в США – 30%. До країн з найменшим рівнем субсидування соціально-екологічного розвитку сільськогосподарської продукції відносять Австралію (10%) і Нову Зеландію (3%). До країн з мінімальним рівнем субсидування аграрного сектора можна віднести й Україну – 4,5% у вартості сільськогосподарської продукції (табл. 4).

При цьому, наприклад, витрати США на здійснення соціально-екологічної підтримки аграрної сфери, розраховуючи на душу населення, становлять 350 дол. США, країн ЄС – 336 дол. США, Польщі – 107 дол. США, Росії – 60 дол. США. Тоді як витрати України на ці цілі становлять всього 10 дол. США на душу населення. У розрахунку на 1 голову ВРХ бюджетної підтримки в Україні припадало у 2013 р. лише 11,2 дол. США, що у 52,4 рази менше, ніж в країнах ЄС, у 27,1 рази менше, ніж у США, і майже у 6 разів менше, ніж у Росії [9].

Таблиця 4
Бюджетна підтримка соціально-екологічного розвитку в різних країнах у 2013 році

Країни	В доларах США		Підтримка у %		
	на душу населення	на 1 голову ВРХ	ВВП	валової продукції скотарства	
Країни ЄС	336,0	553,0	1,7	49,0	
США	350,0	340,0	1,5	30,0	
Польща	107,0	299,3	1,5	31,2	
Угорщина	11,0	488,2	1,8	29,5	
Чехія	100,0	389,5	1,6	16,3	
Росія	60,0	70,5	0,8	13,7	
Україна	2000 р.	1,8	2,7	0,28	0,84
	2003 р.	2,9	4,4	0,36	1,21
	2007 р.	5,5	8,3	0,61	2,23
	2010 р.	10,7	16,2	1,02	4,9
	2013 р.	8,9	11,2	1,2	3,6

Джерело: аналітична інформація, зібрана автором

Досягнення соціальної стабільності села, а точніше соціально-екологічної стабільності, можливо тільки як наслідок адекватної організації економічного розвитку підприємств. На сьогоднішній день низька ефективність ведення господарювання, неконкурентоспроможність виготовленої продукції є наслідком багатьох причин, не лише економічного характеру, а й соціального. Не останнє місце в переліку займає відсутність дієвої системи мотивації праці зайнятих у галузі працівників, що зумовлена низькою ціною праці аграріїв. Аналізуючи причини низь-

кої ціни сільської робочої сили, варто визначити низку факторів. Насамперед це мізерність оплати праці, зумовлена неефективністю сільськогосподарського виробництва, нижчою його прибутковістю порівняно з іншими галузями. Серйозною проблемою підвищення заробітної плати є фінансові труднощі, що проявляються у нестачі оборотного капіталу.

Крім того, підвищення заробітної плати стримується і через те, що це призведе до зростання собівартості сільськогосподарської продукції, яка і без того не відрізняється високою прибутковістю.

Гармонізація аграрних моделей України та ЄС має являти собою алгоритм, який складається із послідовних дій щодо системної конвергенції, а саме: ідентифікації компонентного складу сучасної багатофункціональної моделі сільського господарства в ЄС; селектування блоків невідповідності системного зближення, зокрема таких, як продуктивність, ефективність, екологічність, структура виробництва, стандарти якості, інноваційно-інформаційне забезпечення, інвестиційно-кредитне забезпечення; запуску фінансово-економічного, інституційно-правового, організаційно-адміністративного та соціально-психологічного механізмів з притаманними їм інструментами для зближення аграрних моделей України та ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ульяновченко О.В. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: управлінський аспект / О.В. Ульяновченко. – Суми: Довкілля, 2009. – 383 с.
2. Концептуальні напрями стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій України на період до 2020 року / [наук. ред. П.Т. Саблук]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 50 с.
3. Царенко О.М. Екологізація свідомості спеціалістів як фактор підвищення ефективності виробництва в АПК / О.М. Царенко // Праці міжнародної конференції «Проблеми освіти в галузі економіки навколишнього середовища і екології». – Дніпропетровськ, 1999. – С. 79-83.
4. Немчук В.П. Стан та тенденції розвитку корпоративних форм організації агропромислового виробництва і заходи з підвищення її соціальної спрямованості / В.П. Немчук // Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 42 с.
5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.
6. Зінчук Т. Аграрна політика країн Центральної Європи у контексті інтеграції до ЄС: реалії та перспективи для України / Т. Зінчук // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 74-88.
7. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2011 р. Статистичний бюлетень / [відп. за вип. О.М. Прокопенко]. – Київ: Державна служба статистики України, 2012. – 110 с.
8. Державна аграрна політика на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. Інформаційна політика України: європейський контекст / [Губерський Л.В., Каменський Є.Є., Макаренко Є.А. та ін.] – К.: Либідь, 2007. – 358 с.
10. European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2010/table_en/C5_3_3534s1.pdf.